

Raport z wykonanych prac w ramach realizacji projektu „Utworzenie sektorowej Rady ds. Kompetencji sektora handlu”, Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014 – 2020 współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego (POWR.02.12.00-IP.09-00-006/18) o nr POWR.02.12.00-00-SR15/18.

Wykonawca: NTW Studio Łukasz Piotr Krawcewicz, ul. Trzy Lipy 35, 11-400 Kętrzyn,

Zadanie: 5.2 „Przeprowadzenie szczegółowych konsultacji, opracowanie raportów i rekomendacji”

Wprowadzenie

Przedstawiany raport jest czwartym z cyklu 6, jakie zostaną zrealizowane w ramach projektu *Utworzenie Sektorowej Rady ds. Kompetencji Sektora Handlu, Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014 – 2020 współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego (POWR.02.12.00-IP.09-00-006/18)*.

Raport przedstawia sytuację sektora handlu w październiku i listopadzie 2020 roku. Prezentuje on stan tej gałęzi gospodarki w okresie nasilenia się kolejnej fali pandemii COVID-19. Raport oparto na dostępnych danych statystycznych obrazujących aktualną sytuację handlu, publikowane w mediach elektronicznych i drukowanych artykuły prasowe oraz informacje agencyjne jak również opracowania branżowe. Ponadto jako materiału do tworzenia niniejszego raportu użyto wyników rozmów i konsultacji, prowadzonych metodą panelową, które przeprowadzono wśród przedstawicieli sektora jak również w gronie Rady Sektorowej ds. Kompetencji w Handlu. Przedmiotem niniejszego materiału jest przedstawienie wyników przeprowadzonych analiz i konsultacji dotyczących stanu sektora i wskazań odnośnie do trendów zapotrzebowania na kompetencje i kwalifikacje pracowników sektora handlu w analizowanym okresie października i listopada 2020 roku.

Raport ma za zadanie:

- przedstawienie procesów toczących się, w analizowanym okresie, na rynku pracy sektora handlu,
- wskazanie bieżących trendów w zakresie rynku pracy handlu.

Uwagi odnośnie do źródeł danych

Negatywny wpływ, jaki na rynek pracy w Polsce wywierają zjawiska powiązane z pandemią Covid-19, powoduje dezaktualizację niemal wszystkich odnoszących się do niego wcześniejszych prognoz. Z tego powodu w niniejszym raporcie, podobnie jak w poprzednich, nie uwzględniono publikowanych przed marcem 2020 długoterminowych prognozy dla rynku pracy, takie jak na przykład Barometr Zawodów 2020 [Barometr zawodów 2020]ⁱ.

W prezentowanym raporcie, podobnie jak w poprzednich, wykorzystano natomiast dostępne dane statystyczne z lat 2018 – 2019, w odniesieniu do których przedstawiono dynamikę przemian zachodzących w handlu oraz w jego rynku pracy w analizowanym okresie 2020 roku.

Śladem poprzednich raportów w tworzeniu niniejszego wykorzystano szereg branżowych raportów i artykułów, publikowanych w październiku i listopadzie 2020 w mediach drukowanych i elektronicznych. Ponadto oparto się na wynikach monitoringu sektora, jaki jest prowadzony w ramach prac Sektorowej Rady ds. Kompetencji w Handlu. Zebrano również wypowiedzi ze strony organizacji około sektorowych, wśród których należy wymienić między innymi Polską Izbę Handlu, skupiającą właścicieli około 30 tysięcy podmiotów handlowych różnej wielkości; Francusko-Polską Izbę Gospodarczą, zrzeszającą między innymi przedsiębiorstwa handlowe oraz firmy produkcyjne posiadające działy handlowe, jak również Krajową Izbę Gospodarczą, zrzeszającą szereg organizacji branżowych związanych z handlem.

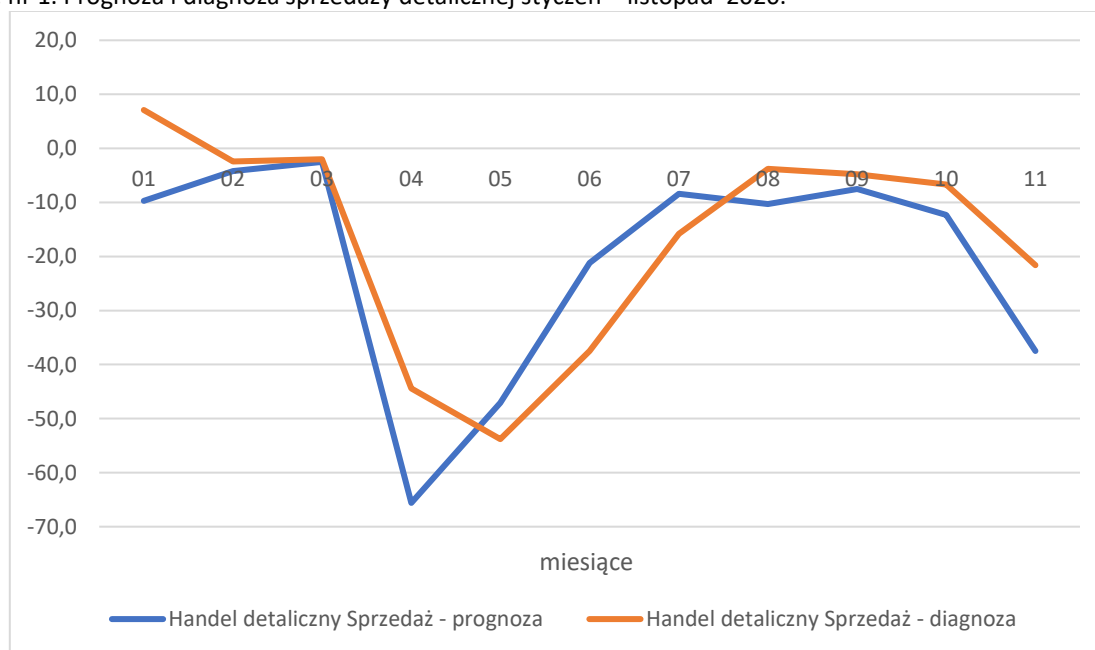
Analiza rynku pracy sektora handlu

Działalność handlowa, polegająca na przeplatających się procesach zakupu i sprzedaży, zapewnia nie tylko sprawne funkcjonowanie gospodarki, ale decyduje o przetrwaniu społeczeństwa. Zapewnienie dystrybucji towarów i usług jest szczególnie ważne w okresach kryzysowych, niezależnie od tego, co je wywołuje. Tego typu sytuacja ma miejsce w całym roku 2020, kiedy zagrożenie pandemią COVID – 19 zmusza rządy niemal wszystkich krajów do wprowadzenia lockdownów lub innych ograniczeń gospodarki.

Globalny charakter pandemii w oczywisty sposób wpływa na handel we wszystkich krajach, w tym w Polsce. Dotyczy to nie tylko jego wyników ekonomicznych, które w roku 2019 odpowiadały za łącznie 15,6% polskiego PKB, ale również jego rynku pracy. W obecnej kryzysowej sytuacji zależy on w dużym stopniu od decyzji właścicieli firm handlowych, odnośnie planowanych inwestycji i strategii działania firm.

Plany tego rodzaju często opierają się na prognozach dotyczących sprzedaży oferowanych towarów i usług. W przypadku Polski prognozy GUS wykonywane w roku 2020 pokrywały się z ich późniejszą weryfikacją, co przedstawiono na rysunku nr 1.

Rys. nr 1. Prognoza i diagnoza sprzedaży detalicznej styczeń – listopad 2020.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS.ⁱⁱ

Według danych GUS, w październiku 2020 r. największy spadek sprzedaży detalicznej (w cenach stałych) w porównaniu z analogicznym okresem 2019 r. odnotowały podmioty sprzedające paliwa stałe, ciekłe i gazowe (o 13,4% wobec wzrostu o 2,5% przed rokiem). Sprzedaż zmalała także w grupach: „tekstyliia, odzież, obuwie” (o 9,7%); „pozostałe” (o 8,4%); „pojazdy samochodowe, motocykle, części” (o 8,0%); „prasa, książki, pozostała sprzedaż w wyspecjalizowanych sklepach” (o 3,7%) oraz „żywność, napoje i wyroby tytoniowe” (o 2,0%). Wzrost sprzedaży zaobserwowano natomiast w jednostkach handlujących meblami, RTV, AGD (o 11,9%) oraz farmaceutykami, kosmetykami, sprzętem ortopedycznym (o 1,3%).

Należy odnotować istotne przemiany w zakresie sprzedaży detalicznej prowadzonej przez Internet. Najświeższe podawane przez GUS dane na ten temat dotyczą września, jednak w ujęciu rocznym wskazują one na istotny związek pomiędzy okresami z obostrzeniami w tradycyjnym handlu, jakie były nakładane przez rząd jako profilaktyka Covid-19, a okresami bez takich obostrzeń. Dane te zostały przedstawione poniżej, w formie tabeli oraz wykresu.

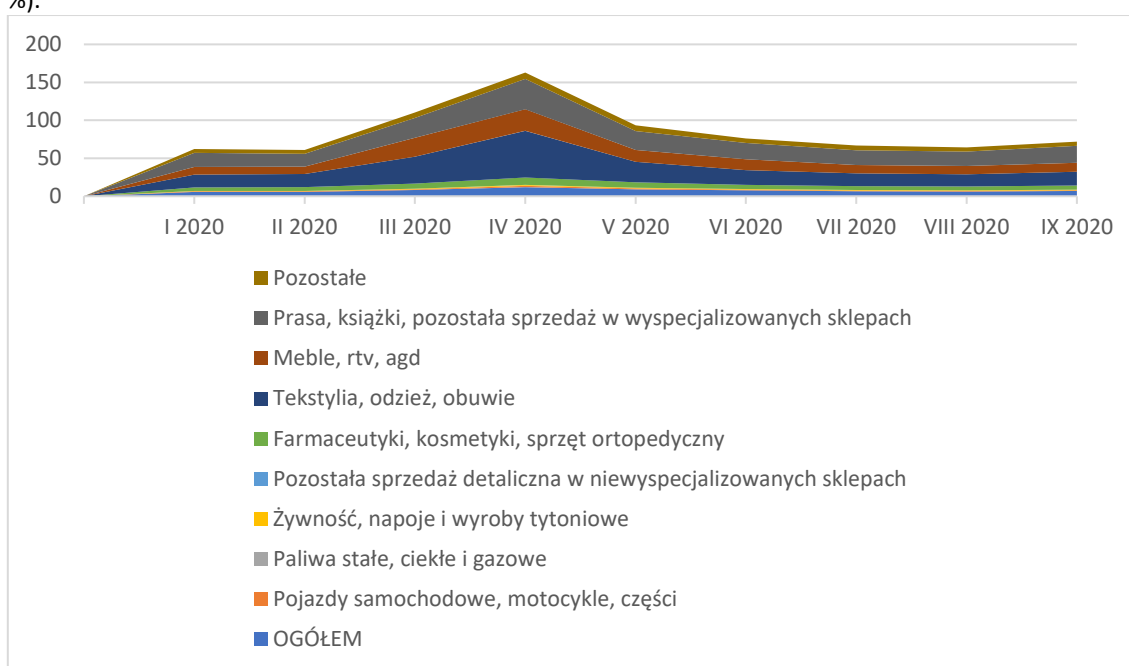
Tabela nr 1. Udział sprzedaży przez Internet w grupach sprzedaży detalicznej (w %).

Wyszczególnienie	Miesiące								
	I 2020	II 2020	III 2020	IV 2020	V 2020	VI 2020	VII 2020	VIII 2020	IX 2020
OGÓŁEM	5,6	5,6	8,1	11,9	9,1	7,7	6,5	6,1	6,8
Pojazdy samochodowe, motocykle, części	0,8	0,8	1,0	1,8	1,3	1,0	1,0	1,0	0,9
Paliwa stałe, ciekłe i gazowe
Żywność, napoje i wyroby tytoniowe	0,6	0,6	0,8	1,1	0,9	0,7	0,7	0,7	0,8
Pozostała sprzedaż detaliczna w niewyspecjalizowanych sklepach
Farmaceutyki, kosmetyki, sprzęt ortopedyczny	4,5	4,9	6,8	10,0	7,1	5,6	5,1	5,3	5,6
Tekstyliia, odzież, obuwie	17,1	17,4	35,6	61,3	26,8	19,5	16,8	15,7	18,2

Meble, RTV, AGD	9,9	9,6	24,5	28,6	15,6	14,1	11,1	10,9	11,8
Prasa, książki, pozostała sprzedaż w wyspecjalizowanych sklepach	18,7	17,0	26,2	39,9	25,2	21,8	19,4	19,3	22,5
Pozostałe	5,2	5,1	7,4	8,3	7,3	5,8	6,1	5,2	5,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS.ⁱⁱⁱ

Rys nr 2. Skumulowany wykres warstwowy - udział sprzedaży przez Internet w grupach sprzedaży detalicznej (w %).

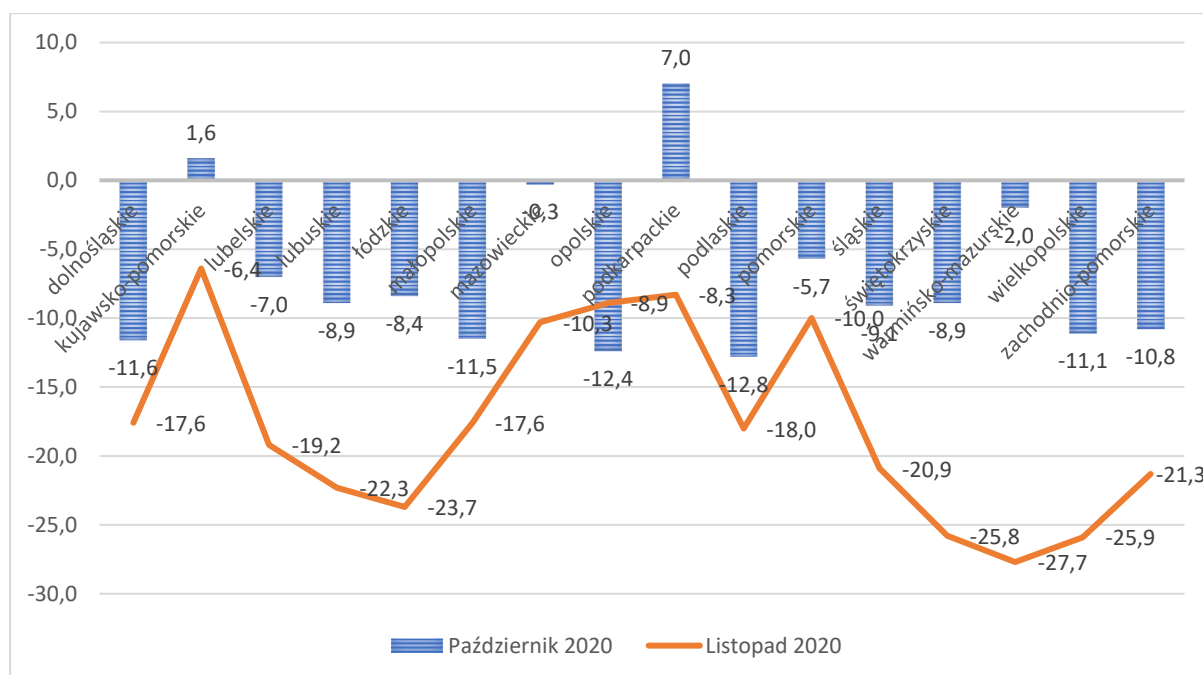
Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Zarówno w prezentowanej tabeli, jak też na wykresie, wyraźne jest znaczące zwiększenie się udziału sprzedaży przez Internet w okresie lockout, czyli marca i kwietnia 2020. Jak można zauważyć, kolejny trend rosnący udziału sprzedaży internetowej w handlu detalicznym, pojawia się w wrześniu 2020, kiedy skala zakażeń Covid-19 ponownie zaczęła rosnąć. Informacje uzyskane od przedstawicieli sektora pozwalają stwierdzić, że trend ten umocnił się jeszcze w październiku i listopadzie, zaś na przełomie listopada i grudnia nałoży się na występujący już od kilku lat wzrost udziału tego kanału sprzedaży detalicznej, który powodowany jest zakupami prezentów świątecznych.

Wzrost liczny chorych na Covid-19, jaki występuje nieustannie od września 2019 oraz związane tym faktem reakcje rządu, powodują znaczący niepokój wśród przedsiębiorstw

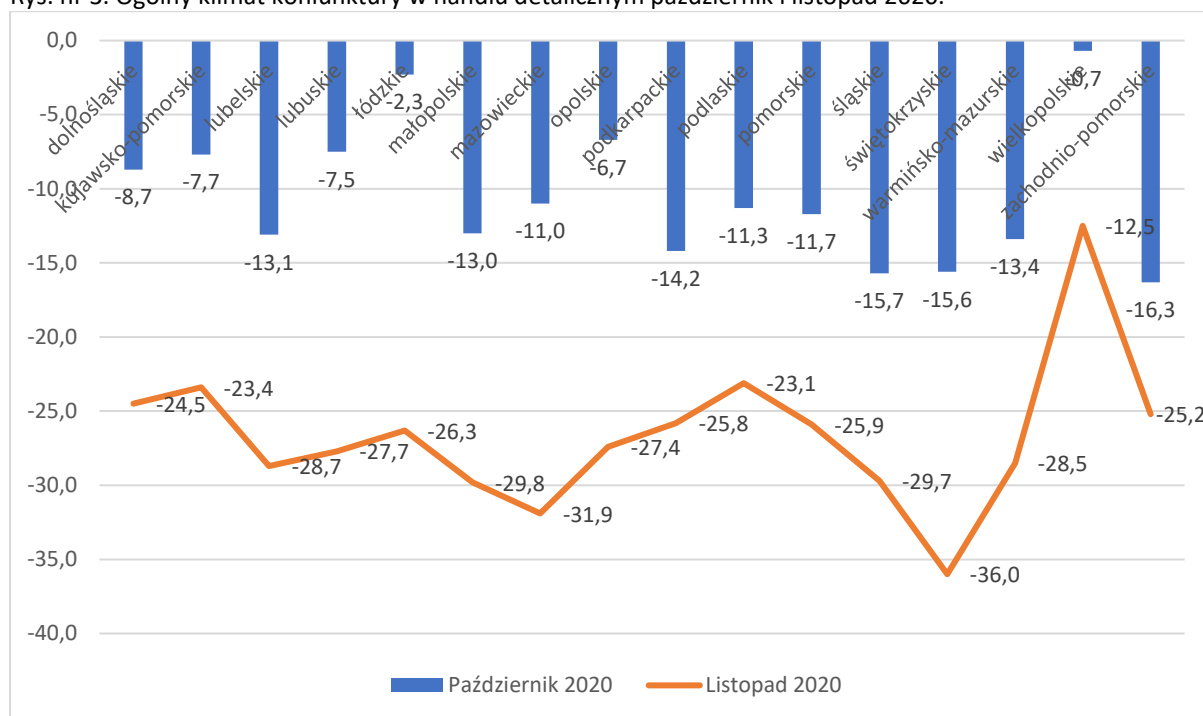
handlowych. Można to dostrzec w danych GUS na temat ogólnego wskaźnika koniunktury sektora handlu w październiku i listopadzie 2020, który jest podawany z uwzględnieniem podziału na województwa. Wskaźnik ten jest tworzony w oparciu o badania ankietowe kadry zarządzającej i odzwierciedla jej aktualne nastawienie do rzeczywistości rynkowej. Wykresy, które dotyczą zarówno koniunktury dla handlu hurtowego jak również detalicznego zbudowane na podstawie tych danych przedstawiono na rysunkach nr 2 i 3.

Rys. nr 2. Ogólny klimat koniunktury w handlu hurtowym październik i listopad 2020.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS.^{iv}

Rys. nr 3. Ogólny klimat koniunktury w handlu detalicznym październik i listopad 2020.

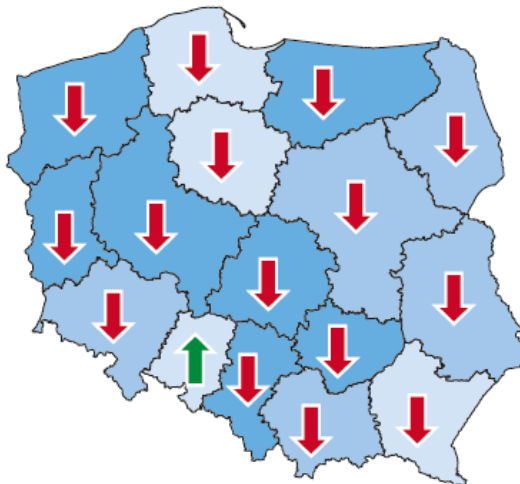
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS.

Wskaźnik koniunktury handlu hurtowego i detalicznego, reprezentujący subiektywne odczucia kadry zarządzającej podmiotami tego sektora, spada we wszystkich województwach. Wyjątkiem jest tylko niewielki wzrost w zakresie handlu hurtowego w województwie opolskim.

Sytuacja ta jest lepiej widoczna na mapach przedstawionych poniżej, na rysunkach 5 i 6, które są graficznym odzwierciedleniem, dla listopada 2020, wykresów koniunktury w handlu prezentowanych wyżej.

Rys. nr 5. Ogólny klimat koniunktury w handlu hurtowym w listopadzie 2020. Ujęcie graficzne.

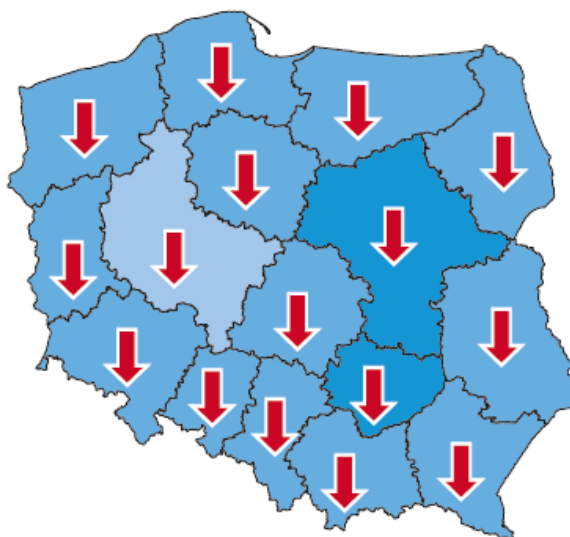
HANDEL HURTOWY

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Rys. nr 6. Ogólny klimat koniunktury w handlu detalicznym w listopadzie 2020. Ujęcie graficzne.

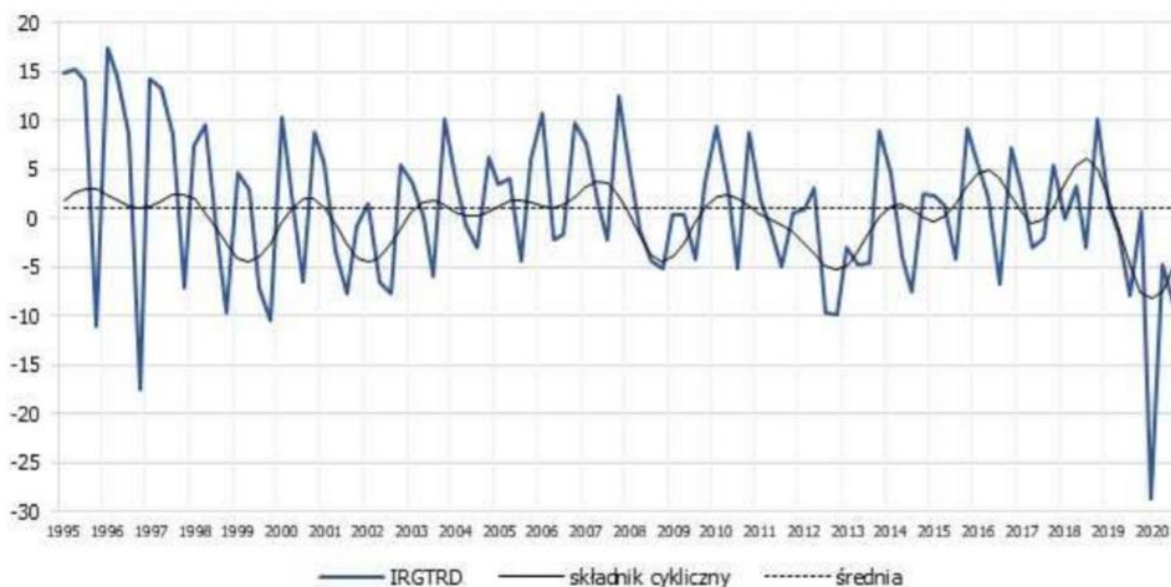
HANDEL DETALICZNY

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Skala problemu, spowodowanego w sektorze handlu przez procesy związane z pandemią COVID-19, jest dobrze widoczna również w wynikach badań 108 koniunktury, publikowanych przez SGH. Autorka badania Koniunktura w Handlu - IV kwartał 2020, Katarzyna Majchrzak, wskazuje, że nastąpiło znaczące pogorszenie koniunktury w handlu, zaś ogólny wskaźnik koniunktury wykazuje poziom niższy niż dane ubiegłoroczne i jest niższy od średniej z ostatnich dziesięciu lat [SGH, 2020]^v. Według badania, w IV kwartale 2020 wartość wskaźnika koniunktury IRG SGH (IRGTRD) zmniejszyła się w ciągu kwartału o 4,0 pkt i obecnie wynosi -8,8 pkt. Aktualny wskaźnik jest tym samym niższy od średniej dla czwartego kwartału z ostatnich dziesięciu lat (wynosi ona -6,0 pkt) oraz niższy od poziomu odnotowanego przed rokiem (-8,0 pkt w IV kwartale 2019 r.). Poniżej przedstawienie graficzne, obrazujące skalę, spowodowanego przez Covid-19, spadku koniunktury w handlu.

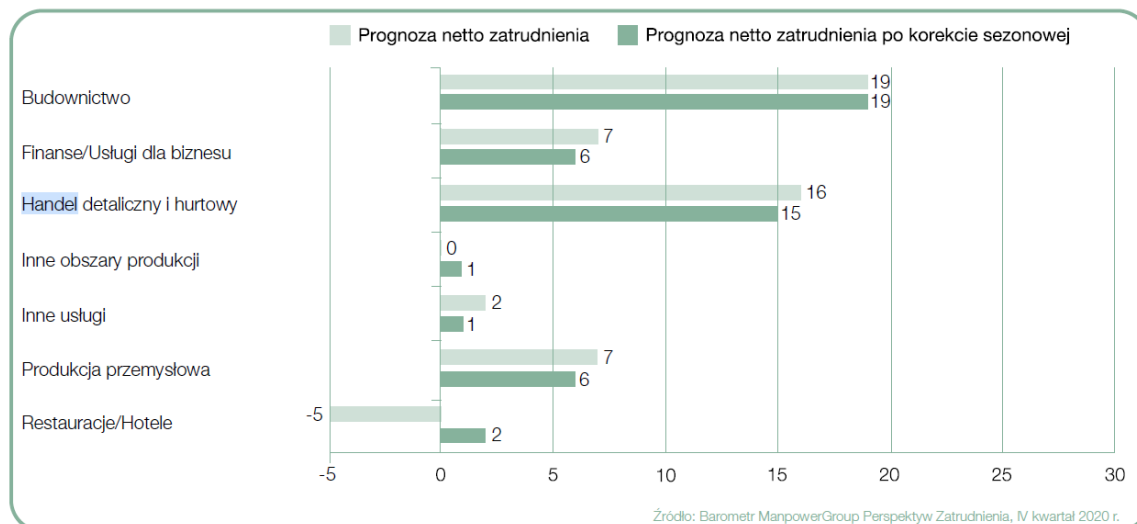
Rys. 7 Wskaźnik koniunktury w handlu w latach 1995-2020.

Źródło: SGH.

Mimo realnych spadków sprzedaży oraz pogarszającego się nastawienia handlowców wobec perspektyw sektora, zatrudnienie w nim nadal osiąga wysoki poziom. Dane takie prezentuje publikacja Barometr Perspektyw Zatrudnienia. Raport z badania ManpowerGroup IV kwartał 2020 roku [ManpowerGroup, 2020].^{vi} Według wyników badań dla IV kwartału 2020 roku, prezentowanych przez ManpowerGroup, zatrudnienie w handlu miało nawet rosnąć.

Rys nr 8. Prognozy zatrudnienia w IV kwartale 2020 w handlu, na tle innych sektorów, według ManpowerGroup.

Źródło: ManpowerGroup.

Powodem takiego stanu rzeczy może być, podobnie jak w poprzednich kwartałach, rotacja na stanowiskach pracy w handlu oraz coroczne wzmożone zapotrzebowanie na pracowników sektora w okresie świąteczno-noworocznym. W podobny sposób o takim zjawisku wypowiadał się artykuł zamieszczony na portalu Interia [Interia,2020].

^{vii}Wskazywano w nim również na konieczność zatrudniania dodatkowych pracowników, którzy zastępują osoby przebywające na zwolnieniu chorobowym lub na kwarantannie, co w okresie wzmożonej zachorowalności na Covid-19 jest częste.

Wspomniany Barometr ManpowerGroup Perspektyw Zatrudnienia. IV kwartał 2020, przedstawia również na pewne pozytywne sygnały odnośnie perspektyw rynku pracy w Polsce, na tle 43 państw obszaru EMEA (Europa, Bliski Wschód, Afryka Północna). Według prezentowanych danych, uzyskanych w badaniu 38 tysięcy pracodawców, wzrostu zatrudnienia oczekuje się w 22 badanych państwach, w 16 można spodziewać się spadku zatrudnienia, natomiast w 5 nie przewiduje się zmian. Polska jest plasowana wśród krajów ze wzrostem zatrudnienia, który może wynieść około 5%.

Praca w handlu wciąż należy do jednych z najbardziej niebezpiecznych pod względem potencjalnej możliwości zakażenia się Covid-19. Jest to wynikiem licznych kontaktów społecznych występujących w tradycyjnych kanałach handlowych. Wyniki badań na ten temat potwierdzają podawane we wcześniejszych raportach informacje o wysokim ryzyku

zakażenia pracowników handlu. Zagrożenie to utrzymuje się pomimo, że na całym świecie wdrożono rozliczne procedury bezpieczeństwa, zgodne z wytycznymi WHO.

Publikowane pod koniec października wyniki badań, jakie przeprowadzono w USA, wskazują, że aż 20% badanych pracowników sklepów chorowało na Covid-19, w tym wielu bezobjawowo. Badania zostały przeprowadzone w grupie 104 pracowników handlu detalicznego różnych szczebli. Pozwoliły one na sformułowanie tezy, że praca na stanowiskach handlowych, na których sprzedawca ma bezpośredni kontakt z klientami, jest jedną z najbardziej niebezpiecznych pod względem zakażenia się wirusem [Mikołajska, 2020].^{viii}

W drugiej połowie października fala zachorowań na Covid-19 w Polsce zaczęła znowu dramatycznie narastać. Rząd podjął decyzje o wprowadzeniu, od 24 października, kolejnych profilaktycznych ograniczeń w wielu sektorach, w tym w handlu. W sklepach obowiązywały limity 5 osób na 1 kasę w placówkach handlowych do 100 m kw., a w lokalach powyżej 100 m kw. limit będzie wynosił 1 osobę na 15 m kw. Utrzymano również godziny dla seniorów, zgodnie z którymi od 10.00 do 12.00 w sklepach zakupy mogą zrobić jedynie osoby powyżej 60. roku życia [portalspozywczy.pl, 2020].^{ix}

W obawie przed dalszym wzrostem zakażeń w wyniku kontaktów społecznych, w dniu 30 października rząd ogłosił zamknięcie cmentarzy w dniach 1-3 listopada, czyli w okresie tradycyjnego Święta Zmarłych oraz Zaduszek [bankier.pl, 2020].^x Ta nagła decyzja spowodowała gigantyczne straty, głównie wśród małych przedsiębiorców prowadzących, na uruchamianych w tym okresie stoiskach, handel kwiatami, zniczami i tym podobnymi artykułami [businessinsider.com.pl, 2020].^{xi} W wielu miejscach handlowcy ci uzyskali wsparcie od samorządów lokalnych, które nabywały niesprzedany towar, jak też od podlegających rządowi instytucji takich jak ARiMR i KOWR oraz od MRPiT [wiadomościhandlowe.pl, 2020].^{xii}

Nagła decyzja rządu w sprawie zamknięcia cmentarzy w okresie 1-3 listopada zbiegła się z niekorzystnym układem dni wolnych i świąt, który spowodował, że w okresie tym większość sklepów była nieczynna. Na podobny niekorzystny układ kalendarza, w okresie świąt Bożego Narodzenia, przedstawiciele sektora zaczęli zwracać rządowi uwagę już od

początku października. Ostatecznie zdecydowano, że od końca listopada 2020 sklepy i galerie handlowe będą mogły zostać otwarte, w tym również w niedziele [superbiz.se.pl, 2020]^{xiii}. Zapowiedzi te zostały zawarte w ogłoszonej 21 listopada strategii 100 dni solidarności w walce z COVID-19 [gov.pl, 2020].^{xiv}

Do galerii handlowych, które otwarto w sobotę 28 listopada, przyszedł tłumy ludzi. Z jednej strony dawało handlowi szansę na przetrwanie kolejnych miesięcy, zaś z drugiej powodowało gigantyczne zagrożenie zakażeniem się klientów Covid-19 [businessinsider.com.pl, 2020a].^{xv}

Podsumowanie

W analizowanym okresie sektor handlu bardzo mocno odczuwa skutki pandemii, powodowane przez faktyczny pełzający lockdown. Wobec utrzymującego się wzrostu zakażeń w Polsce, pomimo zniesienia pewnych rygorów handlu, co miało miejsce pod koniec listopada, entuzjazm sektora i nadzieja na odrobienie strat są minimalne. Jednocześnie rynek pracy handlu ciągle się rozwija. Zatrudniani i poszukiwani są nowi pracownicy, w tym z kwalifikacjami niezbędnymi do nowego kanału dystrybucji, jakim jest e-handel. .

Wszystkie placówkach nadal obowiązują obostrzenia i zalecenia dotyczące profilaktyki COVID-19, co sprawia, że w zakresie kompetencji pracowników wciąż pojawiają się oczekiwania co do znajomości i gotowości do stosowania procedur związanych z bezpieczeństwem klienta i produktu. Pomimo zbliżających się świąt, które zawsze wiążą się z zakupami i przynoszą zysk handlowcom, przedsiębiorcy sektora wyrażają spadek optymizmu.

Literatura:

- Barometr Zawodów 2020, WUP Kraków 2019,
https://barometrzwodow.pl/userfiles/Barometr/2020/raport_ogolnopolski_2020.pdf
(09.09.2020).
- GUS, Koniunktura gospodarcza Polski, <https://stat.gov.pl/infografiki-widzety/infografiki/infografika-koniunktura-gospodarcza-w-listopadzie-2020-r-,38,53.html> (27.11.2020).
- GUS, Udział sprzedaży przez Internet w grupach sprzedaży detalicznej (w %)., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/handel/dynamika-sprzedazy-detalicznej-we-wrzesniu-2020-roku,14,69.html> (27.11.2020).
- GUS. Ogólny klimat koniunktury w handlu hurtowym październik i listopad 2020 <https://stat.gov.pl/infografiki-widzety/infografiki/infografika-koniunktura-gospodarcza-w-listopadzie-2020-r-,38,53.html> (27.11.2020).
- SGH, 108 Badanie Koniunktury w Handlu - IV kwartał, <https://ssl-kolegia.sgh.waw.pl/pl/KAE/struktura/IRG/koniunktura/Documents/irg%20sgh%20info%20sygnalna%20koniunktura%20w%20handlu%20IV%20kwartal%202020.pdf>
(27.11.2020).
- Pulshr.pl, 2020, ManpowerGroup , Barometr ManpowerGroup Perspektyw Zatrudnienia. IV kwartał 2020 <https://www.pulshr.pl/media/plik/90374.html> (27.11.2020).
- Biznes.interia.pl, 2020, Jesienią możliwe są przerwy w dostawach do sklepów. Ale towaru raczej nie zabraknie, https://biznes.interia.pl/finanse/news-jesienia-mozliwe-sa-przerwy-w-dostawach-do-sklepow-ale-towar,nld,4769183#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=chrome
(10.11.2020).
- Medonet.pl, 2020, Mikołajska M., Praca w sklepie spożywczym niesie poważne ryzyko infekcji COVID-19. Niepokojące badanie <https://www.medonet.pl/koronawirus,koronawirus--usa--20-proc--pracownikow-sklepu-spozywczego-mialo-covid-19,artykul,17145697.html> (30.10.2020).

- Portalspozywczy.pl, 2020, Od 24 października w całej Polsce nowe obostrzenia w działalności gastronomii i sklepów,
<https://www.portalspozywczy.pl/handel/wiadomosci/od-24-pazdziernika-w-calej-polsce-nowe-obostrzenia-w-dzialalnosci-gastronomii-i-sklepow,190984.html>
(25.10.2020).
- Bankier.pl, 2020, Cmentarze zamknięte na Wszystkich Świętych,
<https://www.bankier.pl/wiadomosc/Koronawirus-Nowe-obostrzenia-w-Polsce-cmentarze-zamkniete-praca-w-biurze-7990707.html>, (04.11.2020).
- Businessinsider.pl, 2020, Rząd uderzył w biznes małych przedsiębiorców. Samorzady wyciągają do nich rękę, <https://businessinsider.com.pl/firmy/sprzedaz/rzad-uderzyl-w-biznes-malych-przedsiębiorców-samorzady-wyciągają-do-nich-rekę-i/09183tl>
(31.10.2020).
- Wiadomościhandlowe.pl, 2020, ARiMR oraz KOWR rozpoczęły już odkup przymentarnych kwiatów. Wsparcie zapowiada MRPiT
<https://www.wiadomoscihandlowe.pl/artukul/bedzie-wsparcie-dla-handlowcow-ktorzy-w-zwiazku-z-zamknieciem-cmentarzy-poniosa-straty> (30.10.2020).
- Superbiz..se.pl,2020, PILNE! Niedziele handlowe wracają do końca pandemii? Rząd zdradza nowe pomysły, <https://superbiz.se.pl/wiadomosci/pilne-niedziele-handlowe-wracaja-do-konca-pandemii-rzad-zdradza-nowe-pomysly-aa-vQym-osZn-GUCU.html>
(19.11.2020).
- Gov.pl, 2020, 100 dni solidarności w walce z COVID-19,
<https://www.gov.pl/web/koronawirus/100-dni-solidarnosci-w-walce-z-covid-19?fbclid=IwAR0UwdggIU4RoIoi3NZtKAFXDOoYrmi6Zdy3JCmEDg6jTHaUTRAQe7PyXog>
(27.11.2020).
- Businessinsider.com.pl, 2020a, Tłumy w galeriach handlowych. „Ludzie zwariowali, dawno tak nie było”, <https://businessinsider.com.pl/finanse/handel/sklepy-w-centrach-handlowych-otwarte-tlumy-w-galeriach/vr48sn4> (28.11.2020).

- ⁱ Barometr Zawodów 2020, WUP Kraków 2019, https://barometrzawodow.pl/userfiles/Barometr/2020/raport_ogolnopolski_2020.pdf (09.09.2020).
- ⁱⁱ GUS, Koniunktura gospodarcza Polski, <https://stat.gov.pl/infografiki-widzety/infografiki/infografika-koniunktura-gospodarcza-w-listopadzie-2020-r-,38,53.html> (27.11.2020).
- ⁱⁱⁱ GUS, Udział sprzedaży przez Internet w grupach sprzedaży detalicznej (w %), <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/handel/dynamika-sprzedazy-detalicznej-we-wrzesniu-2020-roku,14,69.html> (27.11.2020).
- ^{iv} GUS. Ogólny klimat koniunktury w handlu hurtowym październik i listopad 2020 <https://stat.gov.pl/infografiki-widzety/infografiki/infografika-koniunktura-gospodarcza-w-listopadzie-2020-r-,38,53.html> (27.11.2020).
- ^vSGH, 108 Badanie Koniunktury w Handlu - IV kwartał, <https://ssl-kolegia.sgh.waw.pl/pl/KAE/struktura/IRG/koniunktura/Documents/irg%20sgh%20info%20sygnalna%20koniunktura%20w%20handlu%20IV%20kwartal%202020.pdf> (27.11.2020).
- ^{vi} Pulshr.pl, 2020, ManpowerGroup, Barometr ManpowerGroup Perspektyw Zatrudnienia. IV kwartał 2020 <https://www.pulshr.pl/media/plik/90374.html> (27.11.2020).
- ^{vii} Biznes.interia.pl, 2020, Jesienią możliwe są przerwy w dostawach do sklepów. Ale towaru raczej nie zabraknie, https://biznes.interia.pl/finanse/news-jesienia-mozliwe-sa-przerwy-w-dostawach-do-sklepow-ale-towar_nld,4769183#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=chrome (10.11.2020).
- ^{viii} Medonet.pl, 2020, Mikołajska M., Praca w sklepie spożywczym niesie poważne ryzyko infekcji COVID-19. Niepokojące badanie <https://www.medonet.pl/koronawirus,koronawirus--usa--20-proc--pracownikow-sklepu-spozywczego-mialo-covid-19,artykul,17145697.html> (30.10.2020).
- ^{ix} Portalspozywczy.pl, 2020, Od 24 października w całej Polsce nowe obostrzenia w działalności gastronomii i sklepów, <https://www.portalspozywczy.pl/handel/wiadomosci/od-24-pazdziernika-w-calej-polsce-nowe-obostrzenia-w-dzialalnosci-gastronomii-i-sklepow,190984.html> (25.10.2020).
- ^x Bankier.pl, 2020, Cmentarze zamknięte na Wszystkich Świętych, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Koronawirus-Nowe-obostrzenia-w-Polsce-cmentarze-zamkniete-praca-w-biurze-7990707.html>, (04.11.2020).
- ^{xi} Businessinsider.pl, 2020, Rząd uderzył w biznes małych przedsiębiorców. Samorządy wyciągają do nich rękę, <https://businessinsider.com.pl/firmy/sprzedaz/rzad-uderzyl-w-biznes-malych-przedsiębiorcow-samorzady-wyciągają-do-nich-reke-i/09l83tl> (31.10.2020).
- ^{xii} Wiadomościhandlowe.pl, 2020, ARiMR oraz KOWR rozpoczęły już odkup przyćmentarnych kwiatów. Wsparcie zapowiada MRPiT <https://www.wiadomoscihandlowe.pl/artykul/bedzie-wsparcie-dla-handlowcow-ktorzy-w-zwiazku-z-zamknieciem-cmentarzy-poniosa-straty> (30.10.2020).
- ^{xiii} Superbiz..se.pl, 2020, PILNE! Niedziele handlowe wracają do końca pandemii? Rząd zdradza nowe pomysły, <https://superbiz.se.pl/wiadomosci/pilne-niedziele-handlowe-wracaja-do-konca-pandemii-rzad-zdradza-nowe-pomysly-aa-vQym-osZn-GUCU.html> (19.11.2020).
- ^{xiv} Gov.pl, 2020, 100 dni solidarności w walce z COVID-19, <https://www.gov.pl/web/koronawirus/100-dni-solidarnosci-w-walce-z-covid-19?fbclid=IwAROUwdggIU4RoIOi3NZtKAFXD0oYrmi6Zdy3JCMEDg6jTHaUTRAQe7PyXog> (27.11.2020).
- ^{xv} Businessinsider.com.pl, 2020a, Tłumy w galeriach handlowych. „Ludzie zwariowali, dawno tak nie było”, <https://businessinsider.com.pl/finanse/handel/sklepy-w-centrach-handlowych-otwarte-tlumy-w-galeriach/vr48sn4> (28.11.2020).